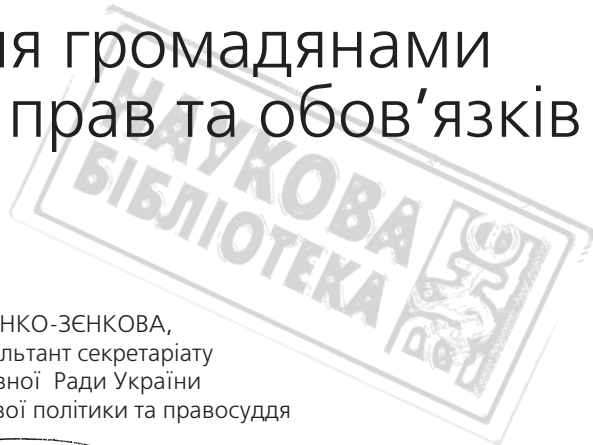

Дієвий закон як чинник знання громадянами своїх прав та обов'язків

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА,
головний консультант секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань правової політики та правосуддя

Йдеться про норми статті 57 Конституції України щодо конституційного права громадян знати свої права та обов'язки. Відзначається певна суперечність змісту положень цієї статті, що свідчить про необхідність їх додаткового аналізу. У зв'язку з цим розглядається співвідношення формального та змістового аспектів вказаного конституційного права. Розкривається зв'язок між знанням громадянами своїх прав та обов'язків і забезпеченням державою чинності й дієвості закону. Наголошується на обов'язку держави створити належні умови для гарантованого здійснення громадянами цього права.

Ключові слова: право знати свої права та обов'язки, презумпція знання законів, чинність закону, дієвість закону, умови дії закону, опублікування закону.

Действенный закон как фактор знания гражданами своих прав и обязанностей

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА, главный консультант секретариата Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики и правосудия

Речь идет о нормах статьи 57 Конституции Украины относительно конституционного права граждан знать свои права и обязанности. Отмечается определенное противоречие содержания положений этой статьи, что свидетельствует о необходимости их дополнительного анализа. В связи с этим рассматривается соотношение формального и смыслового аспектов указанного конституционного права. Раскрывается связь между знанием гражданами своих прав и обязанностей и обеспечением государством юридической силы и действенности закона. Подчеркивается обязанность государства создать надлежащие условия для гарантированного осуществления гражданами данного права.

Ключевые слова: право знать свои права и обязанности, презумпция знания законов, юридическая сила закона, действенность закона, условия действия закона, опубликование закона.

Effective law as a factor of that the citizens know their rights and duties

Nataliia KORNIENKO-ZIENKOVA, Senior Consultant of the Secretariat of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on State Judicial Policy and Justice

The question of the publication is about the norms of the article 57 of the Constitution of Ukraine concerning the constitutional human right to know own rights and responsibilities. It is notable a certain contradiction of regulations contents of this article what witnesses about their necessary additional analysis. In this connection the correlation of formal and notional aspects of the mentioned constitutional right is considered. The connection between knowledge of human rights and responsibilities and securing law validity and effectiveness by a state is demonstrated. The state responsibility to create proper conditions for the guaranteed realizing this right by citizens is noticed.

Keywords: the right to know own rights and responsibilities, presumption of laws knowledge, law validity, law effectiveness, conditions of law action, publication of a law.

Підвищення рівня правосвідомості та правової культури посадових осіб і населення, що є надзвичайно актуальним для України, не можна досягти без належного правового інформування. Доведення до відома населення змісту законів та інших нормативно-правових актів, які визначають права та обов'язки громадян, – це імперативна вимога статті 57 Конституції України.

Виконання названої вимоги є не лише обов'язком держави, а й неодмінною умовою існування самого закону як нормативно-правового акта. Це впливає з частини третьої вказаної статті, в якій зазначено: закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, є нечинними.

На перший погляд, ця норма є цілком зрозумілою. Однак докладний її аналіз виявляє, що не все так просто, як здається.

Передусім виникає запитання: чи реально довести зміст закону, що визначає права та обов'язки громадян, до відома кожного громадянина, якого закон стосується? А якщо це нереально, то навіщо законодавець встановив цю норму?

Якщо уважно розглянути зміст частини третьої статті 57 Конституції України, з'ясується, що не існує вимоги довести закон до відома кожного громадянина, права та обов'язки якого він визначає. Закон потрібно довести до відома населення. Тобто адресатом, до відома якого має бути доведений закон, замість конкретного громадянина названо абстрактну сукупність громадян – населення. А це означає також абстрагований від конкретного громадянина спосіб доведення закону до його відома, яким є насамперед опублікування закону в офіційному виданні (газеті тощо). При цьому використовується презумпція, що з офіційним виданням має можливість ознайомитися кожен громадянин. Однак чи буде реалізована кожним громадянином така можливість, це відповідно до конституційної норми не має значення.

Разом із тим вказана норма міститься в статті, яка гарантує конституційне право кожному знати свої права та обов'язки. Чи немає в цьому непослідовності, певної суперечності цієї статті Конституції України?

З нашої точки зору, є. Адже гарантія права знати свої права та обов'язки не може бути зведена лише до можливої поінформованості людини про закон. Такий висновок впливає з аналізу понять «інформація» та «знання».

Ці поняття в літературі практично отожднюються через їхню значну зовнішню схожість. Так, слово «інформація» (лат. *informatio* – роз'яснення) означає: 1. Повідомлення про якусь подію, чийсь діяльність і т. ін. 2. Відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації, чийсь діяльність, що їх сприймають людина й живі організми, машини та інші системи... 4. Невеликий допис у газеті, журналі, що містить фактичні дані про що-небудь. *Інформованість* – володіння інформацією; обізнаність стосовно чого-небудь [1, с. 368]. А слово «знання» має такі значення: 1. Обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь. 2. Сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження і т. ін. 3. Пізнання дійсності в окремих її проявах і в цілому; наука [1, с. 341; 2, с. 469].

В. Афанасьєв зазначає, що в науці й практиці сучасності немає більш поширеного поняття, ніж «інформація». І немає водночас іншого поняття, з приводу якого ведеться стільки дискусій, існує стільки точок зору. Відмінності ці виявляються в багатьох питаннях: щодо субстанції інформації, її ознак, форм вияву, стосунку до філософських законів і категорій, її ролі в управлінні, в житті й розвитку суспільства тощо [3, с. 3].

Автор аналізує різні концепції інформації й доходить висновку, що для розуміння поняття «інформація» важливим є його зв'язок з поняттям «відбиття». Обидва є поняттями тих наук, які вивчають високі за рівнем організованості системи живої природи й суспільства. Інформаційні процеси притаманні тільки самокерованим, самоврядним системам, яким властива сигнально-інформаційна причинність, відмінна від властивої неживим системам фізичної причинності. Інформація є результатом відображення, позначенням «змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього й пристосування до нього наших чуттів». Проте інформація являє собою не будь-який зміст відображення, не будь-яке знання, а те знання, що виражено в повідомленні. Це «інформування, повідомлення відомостей, зміст повідомлення, обізнаність про щось, предмет обізнаності, новини про щось». Разом із тим інформація – не просто результат відбиття, не просто знання, а саме повідомлення, відомості, таке знання, яке є потрібним та в його є споживач. Інформацією є та

частина знання, що використовується для орієнтування, для активної дії, для управління, тобто з метою збереження якісної специфіки, вдосконалення й розвитку системи. Це такі знання, які перебувають у постійному русі, які збираються, зберігаються, переробляються, передаються та використовуються (або можуть бути використані) системою. Інакше кажучи, інформація – це та частина знання, що діє, «працює». Реальною (актуальною) інформацією є не будь-яке знання, не будь-яке повідомлення, а тільки те, що прийнято, що використовується з метою орієнтування (самокерування) та з метою впливу на той чи інший об'єкт (керування) [3, с. 25–34].

Інформація, підсумовує В. Афанасьєв, є не матерією, не енергією, а категорією ідеального порядку. Інформація, наводить він думку Ю. Черняка, – «не річ, а розумова категорія» [3, с. 32].

Знання також є складним предметом філософського пізнання. Знання, яке фіксується в звичному чуттєвому сприйнятті, вказує В. Філатов, є одним із найпростіших видів людського знання. З нього починається й до нього врешті повертається пізнавальний «контакт» людини зі світом [4, с. 5]. Усе, що може бути предметом пізнання, стверджує автор, зазвичай поділяють на три сфери: явищ природи, що існують незалежно від людини; світ соціальний, світ культури й історії, створений й підтримуваний сукупною діяльністю людей; те, що називають внутрішнім світом людини – світом її почуттів, переживань, уявлень тощо. Ці сфери відрізняються одна від одної формами, в яких вони усвідомлюються й пізнаються людиною.

Пояснення, розуміння та рефлексія – це відповідні пізнавальні феномени, що, на думку автора, найчіткіше виначають специфіку цих форм.

Пізнаючи природу, вказує В. Філатов, ми маємо передусім пояснити перебіг природних явищ, розкрити закономірності їхньої взаємодії й змінення. Ці самі завдання постають і перед дослідником культурно-історичних явищ. Але тут є істотна відмінність. Ці явища – події та предмети, створені людьми, які керувалися певними мотивами, цілями, цінностями тощо. Тож виникає проблема розкриття суб'єктивного, смислового плану соціально-культурної реальності – проблема, з якою не стикається дослідник природи. У гносеології вона називається проблемою розуміння. Інтерпретація смислів, наводить автор думки М. Бахтіна, не може бути науковою, однак вона глибоко пізнавальна. Вона може безпосередньо слугувати практиці, що має справу з речами. Дуже багато явищ людського світу (розуміння іншої людини, освоєння художніх і етичних цінностей тощо) усвідомлюються й пізнаються не науково-теоретичним шляхом, однак не втрачають своєї значущості від того, що не вкладаються в рамки науки [4, с. 112–114].

Отже, проаналізувавши поняття «інформація» та «знання», ми можемо стверджувати, що між ними встановлюється *формально-змістовий зв'язок*. Інформація – це ідеальна, розумова категорія, способом буття якої є повідомлення певного ідеального змісту, а вказаний зміст становить ідеальний предмет – знання про що-небудь, доведене до інших. Знання може існувати також в інший спосіб, не як інформація, а як, наприклад, *внутрішнє* знання людини, фахівця, вченого, ще не повідомлене зовнішньою світові.

З цього ми робимо висновок, що трактування права, передбаченого статтею 57 Конституції України, як права обов'язків бути поінформованими про свої права та обов'язки є суто формальним, воно не враховує змістового аспекту. Таким змістовим аспектом, на наш погляд, є знання своїх прав і обов'язків не як поінформованість про них, а як *розуміння* їх людиною. Не випадково в преамбулі Загальної декларації прав людини сказано, що розуміння характеру прав і свобод людини має величезне значення для повного виконання зобов'язань держав-членів ООН сприяти загальному поважання й дотримання прав людини [5, с. 231]. А це значно ширший і важливіший аспект поняття цього права.

Водночас для розуміння своїх прав та обов'язків людина має насамперед бути повідомлена, тобто *конкретно поінформована* про свої права та обов'язки. Звідси випливає, що не можна обмежуватися доведенням закону до відома населення, а потрібно створювати додаткові умови з боку держави для того, щоб насправді *кожному гарантувати* знання його прав та обов'язків.

З цієї точки зору важливого значення набуває проблема забезпечення *дієвості* закону, яка, на нашу думку, досить ґрунтовно досліджена в одній із праць, присвячених введенню закону в дію [6].

У цій праці М. Теплюк, зокрема, зазначає: «Після прийняття парламентом певного законопроекту як закону цей акт не набуває одразу *статусу* закону. Такого статусу надає акту санкціонування його главою держави як *закону держави*. Глава держави діє від імені держави, представляє державу перед суспільством, і цей його *владний статус є юридичною підставою для санкціонування* актів парламенту як законів... Який конкретний юридичний зміст вкладає конституція тієї або тієї країни в санкцію глави держави в кожному випадку, це зумовлює статус монарха чи президента, визначений конституцією, що, у свою чергу, залежить від форми держави. Тому юридичний зміст санкціонування закону змінюється від його затвердження монархом як вищою інстанцією (абсолютна монархія) до визнання акта законним, таким, що відповідає конституції, і надання дозволу на його обнародування (парламентська республіка)... З цього також випливає, що *опублікування* закону не охоплюється змістом його санкціонування, оскільки воно здійснюється безпосередньо не главою держави (або законодавчим органом), а за його розпорядженням офіційним друкованим органом, який не є владним суб'єктом і тому не може здійснювати санкціонування». Саме факт санкціонування закону, наголошує М. Теплюк, є *«передумовою «зародження» його чинності, адже для чинності закону потрібен насамперед акт, який має статус закону»* [6, с. 215–216, 225].

До умов чинності закону, вказує автор, більшість конституцій зараховує передусім *опублікування* закону. «У багатьох випадках умовами чинності закону не є *опублікування*, а інші юридичні факти чи певні комбінації обставин (фактичний склад), серед яких опублікування є однією з обставин і, звісно, визначається як обов'язкова умова чинності закону. При цьому враховується характер закону, про котрий ідеться» [6, с. 226].

«Набрання чинності законом, який глава держави підписав як закон і взяв до виконання, – підкреслює М. Теплюк, – остання стадія законодавчого процесу. По суті, на цій стадії закон набирає юридичної сили, стає дійсним законом, складовою законодавства України, що є чинним на відповідний момент. З цього починається процес реального введення закону в дію» [6, с. 305].

Зміст введення закону в дію містить у собі, по-перше, законодавче визначення умов введення в дію та дії закону, по-друге, надання закону чинності (набрання ним юридичної сили), по-третє, забезпечення юридичних та інших умов введення в дію та належної дії закону [6, с. 306].

Для практичного здійснення права, як зауважував М. Гредескул, потрібне його розпізнавання, щоб узгоджувати свої вчинки з правом. Вихідним пунктом для розпізнавальної роботи слугує тут право, як воно подане у своєму тексті, а заключним її актом – безпосередній перехід до вчинку. Правовий припис як постулат, що має бути реалізований у вчинку, мусить перейти в деякий інший стан, який можна назвати його втіленням у вчинкові. Отже, повинна відбутися певна метаморфоза, перехід від правового припису (абстрактного) до вчинку (конкретного). Тобто сутністю переходу від правового припису до вчинку виявляється конкретизація правового припису, доведення його елементів до конкретності [7, с. 83–87].

Перетворення змісту нормативних положень закону на зміст практичної поведінки тих, кого він стосується, зазначає М. Теплюк, означає, по суті, ототожнення іде-

ального змісту положень із реальним змістом поведінки суб'єктів відповідних відносин. Таке ототожнення здійснюється в реальному теоретичному й практичному процесах, в якому вказані суб'єкти відносин: а) усвідомлюють нормативний зміст поведінки; б) визначають мотив своєї поведінки в передбачених законом відносинах у конкретних умовах; в) здійснюють волевиявлення, тотожне за своїм змістом зі змістом нормативних положень, який передбачено законом [6, с. 262].

Зважаючи на це, законодавець повинен створити належні умови для усвідомлення нормативного змісту поведінки, сформульованого в нормативних положеннях закону, шляхом надання реальної можливості ознайомлення з текстом закону всім, кого він стосується. Без такого ознайомлення зі змістом закону неможливо досягти його усвідомлення. Тому, як з'ясовано, для цього існує опублікування закону в офіційних виданнях. Водночас останнє не є такою умовою, яка реально забезпечує усвідомлення закону, оскільки на практиці більшість громадян не ознайомлюються з опублікованим законом у день його опублікування, а дехто взагалі не читає законодавчі тексти. Тому законодавець не спроможний реально забезпечити ознайомлення з опублікованим законом тих, кого він стосується. Через це існує суперечність, від якої залежить ефективність дії закону.

У зв'язку з цим автор наголошує, що в практиці правового регулювання й теорії права знайшло застосування таке поняття, як «презумпція», з котрим пов'язується презумпція знання законів. Питання права, зазначається в літературі, полягає в тому, що опублікування закону є тим юридичним фактом, з яким пов'язується названа правова презумпція. Якщо закон не опублікований, зникає юридична підстава для презумпції знання закону. Тож презумпція знання закону має двоїсте значення: з одного боку, вона забезпечує непорушність і суворе додержання законів, а з другого – є юридичною гарантією прав громадян. При цьому підкреслюється, що опублікування закону саме по собі не забезпечує реальність презумпції знання закону. Реальність знання закону може бути забезпечена тільки сукупністю багатьох соціально-економічних, політичних, культурних і юридичних заходів [6, с. 263–265].

З викладеного можемо зробити такий висновок. Закон, зміст якого не доведений до відома населення, не є чинним, а тому не є законом у значенні *нормативного*, тобто обов'язкового акта. Водночас для гарантування знання кожним своїх прав і обов'язків відповідно до статті 57 Конституції України потрібен закон не лише чинний, а ще й дієвий – такий, знання якого *гарантовано* кожному, кого цей закон стосується.

Створення під час введення закону в дію відповідних умов для забезпечення знання кожним його положень, своїх прав і обов'язків є тим чинником, завдяки якому значною мірою знімається відзначена нами внутрішня суперечність положень статті 57 Конституції України.

Список використаних джерел

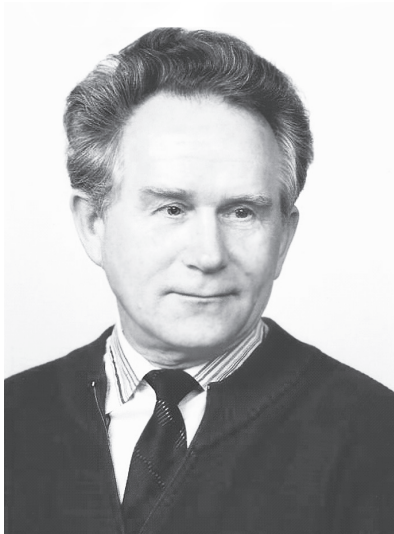
1. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2006. – 1008 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат. – 1975. – 408 с.
4. Филатов В. П. Научное познание и мир человека. – М.: Изд-во полит. лит. – 1989. – 270 с.
5. Абдулаев М. И. Права человека и закон: Историко-теоретические аспекты. – СПб.: Юридический центр Прес. – 2004. – 322 с.
6. Теплюк М. О. Теоретико-правові основи введення закону в дію: монографія / М. О. Теплюк. – К.: Парламентське вид-во, 2013. – 480 с.

7. Гредескул Н. А. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующийся для осуществления права. – Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1900. – 235 с.

References

1. **Dubichynskiy V. V.** (ed.) (2006), *Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 65 000 sliv* [Modern Ukrainian Explanatory Dictionary: 65 000 words], Kharkiv, VD «Shkola».
 2. **Busel V. T.** (ed.) (2005), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian Language], Kyiv-Irpin, VTF 'Perun'.
 3. **Afanasiev V. G.** (1975), *Sotsyalnaia informatsiia i upravlenie obschestvom* [Social information and management of the society], Moscow, Politizdat.

4. **Filatov V.P.** (1989), *Nauchnoie poznanie i mircheloveka* [Scientific knowledge and the world of a person], Moscow, Izdatelstvo politicheskoi literatury.
 5. **Abdulaiev M.I.** (2004), *Pravachelovekai zakon: Istoriko-teoreticheskiie aspekty* [Human rights and the law: Historical and theoretical aspects], Saint Petersburg, Izdatelstvo 'Yuridicheskii tsentr Press'.
 6. **Teplyuk M.O.** (2013), *Teoretyko-pravovi osnovy vvedennya zakonu v diyu: monografiya* [Theoretical and legal bases of enactment: monograph], Kyiv, Parlamentskevydavnytstvo.
 7. **Gredeskul N.A.** (1900), *K ucheniiu ob osushchestvlenii prava. Intelektualnyj protses, trebuiushchisia dlya prava* [To the doctrine about implementation of the right. The intellectual process which is required for implementation of the right], Kharkov, Tipografiiaof AdolfDarre.

Землеробсько-аріївські витоки українства та сучасного індоєвропейського світу

Костянтин КОРСАК,
 доктор філософських наук,
 кандидат фізико-математичних наук, професор,
 экс-представник України в Комітеті з освіти Ради Європи

У статті здійснена спроба обґрунтування української національної ідеї з використанням сучасних археологічних, історичних і геофізичних даних про формування української нації. Послідовно викладено різні аспекти економічного, аграрного й культурного життя перших українських землеробських племен. Особливу увагу приділено ролі винаходів у соціальній еволюції людства, зокрема в праукраїнській культурі. У статті також досліджуються прадавні витоки становлення українського народу. Автор, враховуючи сучасні досягнення в різних наукових сферах, виклав власне бачення соціально-історичних шляхів формування української нації.

Ключові слова: українська ідея, арії, нація, життєзабезпечення, землеробські племена.

Земледельческо-ариевские истоки украинства и современного индоевропейского мира

Константин КОРСАК, доктор философских наук, кандидат физико-математических наук, профессор, экс-представитель Украины в Комитете по образованию Совета Европы

В статье предпринята попытка обоснования украинской национальной идеи с использованием современных археологических, исторических и геофизических данных о формировании украинской нации. Последовательно изложены различные аспекты экономической, аграрной и культурной жизни первых украинских земледельческих племен. Особое внимание уделено роли изобретений в социальной эволюции человечества, в частности в праукраинской культуре. В статье также исследуются древние истоки становления украинского народа. Автор, учитывая современные достижения в различных научных сферах, изложил свое видение социально-исторических путей формирования украинской нации.

Ключевые слова: украинская идея, арии, нация, жизнеобеспечение, земледельческие племена.